

O'QUVCHILARNING AQLIY RIVOJLANISHIDA OILANING MUHIM O'RNI

Tursimatova Nafisa Sherqo'ziyevna

Jizzax viloyati Sharof Rashidov tumani 41-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'quvchilarning aqliy rivojlanishida oilaning tutgan o'rni va ahamiyati yoritilgan. Oiladagi psixologik muhit, ota-onalarning ta'lim-tarbiyaga bo'lgan munosabati, intellektual rivojlanishni qo'llab-quvvatlovchi omillar hamda ularning o'quvchilarning bilim olish jarayoniga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, oilaning farzandning tafakkuri, dunyoqarashi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi roli ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: oila, aqliy rivojlanish, o'quvchi, tafakkur, intellekt, ta'lim-tarbiya, psixologik muhit, ota-ona, bilish jarayonlari, shaxs rivojlanishi.

KIRISH

Inson shaxsining shakllanishi va rivojlanishi avvalo oilada boshlanadi. Oila bolaning ilk tarbiya maskani bo'lib, uning dunyoqarashi, fikrlash qobiliyati, bilim olishga bo'lgan qiziqishi va intellektual salohiyatining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli o'quvchilarning aqliy rivojlanishida oilaning o'rni beqiyosdir. Aqliy rivojlanish insonning tafakkur qilish, tahlil etish, umumlashtirish, muammolarni hal qilish va yangi bilimlarni o'zlashtirish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi ko'p jihatdan oiladagi muhit va tarbiyaga bog'liq. Oilada yaratilgan qulay psixologik sharoit bolaning bilishga bo'lgan ehtiyojini rag'batlantiradi va uning intellektual imkoniyatlarini yuzaga chiqarishga yordam beradi.

Ota-onalarning farzand ta'limiga bo'lgan e'tibori aqliy rivojlanishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Kitob o'qishga qiziqtirish, mustaqil fikrlashga undash, savollariga sabr bilan javob berish va bilim olishga rag'batlantirish bolalarning tafakkur faoliyatini rivojlantiradi. Ota-onalar tomonidan yaratilgan intellektual muhit bolaning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi. Oiladagi sog'lom psixologik muhit ham o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'zaro hurmat, mehr-muhabbat va qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lgan oilalarda voyaga yetayotgan bolalar o'z fikrlarini erkin ifoda etadilar, yangi bilimlarni o'zlashtirishga faol intiladilar va o'z imkoniyatlariga ishonch bilan yondashadilar.

Aksincha, oiladagi nizolar, e'tiborsizlik, doimiy tanbeh yoki befarqlik bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, uning o'quv faoliyatiga ham ta'sir etishi mumkin. Bunday holatlar diqqatning pasayishi, o'qishga qiziqmaslik va bilimlarni

o'zlashtirishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Zamonaviy sharoitda axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanish ham aqliy rivojlanishda muhim omil hisoblanadi. Ota-onalar farzandlarini foydali elektron resurslar, ta'limiy dasturlar va ilmiy manbalardan foydalanishga yo'naltirishlari zarur. Shu bilan birga, internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish vaqtini nazorat qilish ham muhimdir.

O'quvchilarning aqliy rivojlanishida oilaning maktab bilan hamkorligi ham katta ahamiyatga ega. Ota-onalarning o'qituvchilar va maktab psixologlari bilan muntazam aloqada bo'lishi, farzandining o'quv faoliyatiga qiziqishi va zarur yordam ko'rsatishi ta'lim samaradorligini oshiradi. Shuningdek, oilada bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga e'tibor qaratish muhimdir. Turli kitoblar mutolaasi, mantiqiy o'yinlar, ijodiy mashg'ulotlar va ilmiy qiziqishlarni qo'llab-quvvatlash bolalarning tafakkur doirasini kengaytiradi hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Aql insonning borliqni anglash, voqea va hodisalarni tahlil qilish, to'g'ri xulosa chiqarish hamda o'z faoliyatini ongli ravishda boshqarish imkonini beruvchi muhim psixik xususiyatdir. Insonning hayotdagi muvaffaqiyati, ijtimoiy mavqei va shaxs sifatida kamol topishi ko'p jihatdan uning aqliy salohiyatiga bog'liq. Aqliy tarbiya esa shaxsning tafakkurini, bilish faoliyatini, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayon hisoblanadi.

O'quvchilarning aqliy rivojlanishida oila, mahalla va ta'lim muassasalari muhim o'rin egallaydi. Ayniqsa, maktab ta'limi jarayonida bolalarning fikrlash, tahlil qilish, muammolarni hal etish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi. O'qituvchilar bu jarayonda kuzatish, suhbat, tushuntirish, rag'batlantirish, namuna ko'rsatish, bahs-munozara va ishontirish kabi pedagogik metodlardan samarali foydalanishlari lozim.

Aqliy tarbiya ijtimoiy tarbiyaning ajralmas qismi bo'lib, bolalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, bilish jarayonlarini rivojlantirish va aqliy mehnat madaniyatini tarkib toptirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayon natijasida o'quvchilar atrof-muhit, tabiat va jamiyat haqidagi bilimlarni egallab, ulardan amaliy faoliyatda foydalanishni o'rganadilar.

Aqliy tarbiyaning asosiy vazifalari bolalarda ilmiy bilimlar tizimini shakllantirish, tafakkur operatsiyalarini rivojlantirish, mustaqil bilish faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda bilim, ko'nikma va malakalarni takomillashtirishdan iborat. Bilimlar inson dunyoqarashining asosini tashkil etib, shaxsning ma'naviy va intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarda kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik, sinchkovlik, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik kabi sifatlar rivojlanadi. Bu esa ularning kelajakda muvaffaqiyatli ta'lim olishi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga zamin yaratadi.

Aqliy rivojlanishning dastlabki poydevori oilada qo'yiladi. Ota-onalarning farzand tarbiyasiga bo'lgan mas'uliyati, oiladagi sog'lom ma'naviy muhit va o'zaro

hurmat bolaning intellektual kamolotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot oqimining kuchayishi, internet va ommaviy axborot vositalarining ta'siri bolalar tarbiyasida yangi yondashuvlarni talab etmoqda.

Maktab va oila hamkorligi o'quvchilarning aqliy hamda ma'naviy rivojlanishida muhim omillardan biridir. Ota-onalar va pedagoglarning hamkorlikdagi faoliyati orqali bolalarda bilim olishga qiziqish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga sadoqat hamda yuksak axloqiy fazilatlar shakllanadi.

Shuningdek, adabiyot, musiqa, teatr va tasviriy san'at kabi madaniyat yo'nalishlari bilan tanishtirish o'quvchilarning estetik didini rivojlantirib, ularning tafakkur doirasini kengaytiradi. Natijada har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlovchi va intellektual salohiyatga ega shaxsni tarbiyalash imkoniyati yaratiladi. Maktab bugungi kunda yosh avlodni ma'naviy tarbiyalash borasida ulkan ishlarni amalga oshirmoqda. Ko'rinishlar yana din o'rganishga o'tadi. Ota-onalarning vazifasi, o'qituvchilar bilan birgalikda, yosh bo'lmagan olamlarga haqiqat donini sarmoya qilishdir. O'quvchilar o'quv idrok etish faoliyatlarini boshharishga o'rganib olish uchun bilimlarni o'zlashtirish jarayoni tuzilishini yaxshi tasavvur etish, o'quvchilar tomonidan bilimlarning egallash bosqichlarini bilishi zarur: idrok etish, o'quv materialini anglab yetish, mustahkamlash, amaliy faoliyatida bilimlarini qo'llash.

Birinchi bosqich idrok etish hisoblanadi. Psixologiyadan ma'lumki, idrok etish aniq maqsadga yo'naltirilgan anglash jarayoni bo'lib, u tanlash xususiyatiga ega. SHuning uchun birinchi navbatda o'quvchilarga mavzuni, ya'ni, ularning nimani o'rganishlari (masalani qo'yish)ni tushuntirib berish kerak. SHu asosida o'quv materialini bilan dastlabki tanishish amalga oshiriladi. U haqiqiy mavjud yoki hayoliy predmet, hodisa, vaziyatlarni kuzatish, mumkin bo'lgan tajribalarni o'tkazishdan iborat bo'ladi. Birinchi bosqich o'quvchi qaysi hodisa va voqealarni, predmetlarni o'rganish haqida yetarlicha tasavvurga ega bo'lganida va o'quv masalasini tushunib yetganda yakunlanadi.

Ikkinchi bosqich – o'quv materialini anglab yetish. U ma'lumotlarning nazariy jihatlarini ajratib olish va analiz qilishdan iborat. Bunda asosiy mazmunni topish, tushunchani ajratib olish, ularning belgilarini asoslab berish, tushuntirish materialini xususiyatini aniqlab olish, misollar va tushuntiruvchi dalillar to'plamini o'rganib chiqish kerak. Bu vaziyatda bilimlar o'rtasidagi tizimlilik muhim ahamiyatga ega. Unda o'quvchi eng asosiy, ikkinchi darajali hamda qo'shimcha, tushuntiruvchi elementlarni ajratib ko'rsatsin. O'quvchi o'quv masalasini yechish usulini tushunsa, bilimlar o'rtasidagi tizimni anglab yetsa ushbu bosqich yakunlangan sanaladi.

Uchinchi bosqich – eslab qolish va mustahkamlash. Bu bosqich o'zlashtirilgan bilimlarini uzoq vaqt davomida saqlab qolishdan iborat. Unda idrok etish faoliyati ko'proq mashqlar, mustaqil reproduktiv va ijodiy masalalar xususiyatiga ega bo'ladi. Nazariy material, tushuncha, qoida, isbotlar turli xil mashqlarda takrorlanadi.

O'qituvchi o'quvchilar topshiriqlarni tushunib bajarishlarini kuzatib borishi kerak. Ular matnlarni mexanik ko'chirib olishlari, topshiriqlarni bajarishlari, qoida va tushunchalarni chuqur anglab yetmay bajarishlari mumkin. Bosqich yakunida o'quvchilar nazariy materiallarni biladilar va ulardan mashqlarni bajarish, masalani yechish, teoremani isbotlashda foydalanishni biladilar. Ularda o'quv malakalari va ko'nikmalari shakllantirilgan bo'ladi. To'rtinchi bosqich bilim, ko'nikma va malakalarni amaliy faoliyatda qo'llashdan iborat bo'ladi.

XULOSA

O'quvchilarning aqliy rivojlanishida oila hal qiluvchi o'rin tutadi. Oiladagi sog'lom psixologik muhit, ota-onalarning ta'lim-tarbiyaga mas'uliyatli munosabati va farzandning bilim olishga bo'lgan qiziqishini qo'llab-quvvatlashi uning intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli har bir oilada bolalarning aqliy rivojlanishi uchun qulay shart-sharoit yaratish, ularning bilim olishga bo'lgan ehtiyojlarini rag'batlantirish va maktab bilan hamkorlikni mustahkamlash muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.K. Munavvar. Oila pedagogikasi.-T., „O'qituvchi“ ,1994.
2. U.Mahkamov. Ahloq-odob saboqlari.-T., „Fan“ ,1994
3. K.O. Matanazarova „Tarbiyaviy ishlar metodikasi“ darslik Toshkent 2014.
4. Khaydarov, S. A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. In *Conference Proceedings* (pp. 41-43).
5. Davrenov, J., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA XVI-XVIII ASRLARDA YAPONIYA DAVLATI TARIXINI AHAMIYATI. *Scientific progress*, 1(6).